

ग्राम, तालुका व जिल्हा प्रशासन सक्षम
करण्यासाठी जिल्हा कर्मयोगी २.० व
सरपंच संवाद हे कार्यक्रम राबविण्यास
मान्यता देण्याबाबत

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : टीआरएन-२०२५/प्र.क्र.०१/प्रशि-५
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : ०७ जानेवारी, २०२६

संदर्भ :- १.नियोजन विभाग, शासन निर्णय क्र.डब्ल्यूबीके-२०२४/प्र.क्र.१३/का-१४१७, दि.१४.०३.२०२४

प्रस्तावना:-

महाराष्ट्र जिल्हास्तरीय विकासाला चालना देण्यासाठी संस्थात्मक क्षमता सक्षमीकरण प्रकल्प (Maharashtra Strengthening Institutional Capabilities in Districts for Enabling Growth Project - MahaSTRIDE)” राज्यात राबविण्यास नियोजन विभागाच्या संदर्भ क्र.१ येथील दिनांक १४.०३.२०२४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे. सदर प्रकल्पासाठी निश्चित केलेल्या चार परिणामक्षेत्रापैकी “महत्त्वाच्या अंमलबजावणी यंत्रणांचे संस्थात्मक बळकटीकरण आणि क्षमता बांधणी करणे” हे एक परिणामक्षेत्र आहे.

ग्राम, तालुका व जिल्हास्तरावरील अधिका-यांना तांत्रिक ज्ञान, प्रशासकीय समन्वय, माहिती संकलन व व्यवस्थापन, सेवा प्रतिसादक्षमता यासारख्या क्षेत्रातील कौशल्याची अद्ययावत माहिती नसल्याने विकासाभिमुख कार्यक्रमांची प्रभावी अंमलबजावणी होत नाही. या आव्हानांना तोंड देण्यासाठी, सन २०२३-२४ मध्ये सोलापूर आणि धाराशिव जिल्ह्यांमध्ये जिल्हा कर्मयोगी हा क्षमता विकास कार्यक्रम प्रायोगिक तत्वावर राबविण्यात आला होता. या कार्यक्रमांमुळे सेवा वितरणात लक्षणीय सुधारणा दिसून आली. सदर बाब विचारात घेऊन, गावपातळीवरील शाश्वत विकास व प्रभावी नागरिक केंद्रीत प्रणाली विकसित करण्याकरिता क्षमता विकास कार्यक्रमांतर्गत जिल्हा कर्मयोगी कार्यक्रम २.० व Quality Council of India (QCI) च्या नेतृत्वाखालील राज्यातील सरपंचांच्या क्षमता विकसित करण्यासाठी सरपंच संवाद कार्यक्रम सर्व जिल्ह्यात राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्या

अनुषंगाने दिनांक २४.१२.२०२५ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीमध्ये ग्राम, तालुका व जिल्हा प्रशासन सक्षम करण्यासाठी जिल्हा कर्मयोगी २.० व सरपंच संवाद हे कार्यक्रम राबविण्यास मान्यता प्राप्त झाली आहे. त्यास अनुसरून खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

शासन निर्णय:-

प्रशासकीय यंत्रणा नागरिकाभिमुख, कौशल्याधारित व तंत्रज्ञान-सक्षम प्रणालीत रूपांतरित करण्यासाठी मिशन कर्मयोगी व MahaSTRIDE च्या चौकटीत ग्राम, तालुका व जिल्हास्तरीय अधिकाऱ्यांसाठी तसेच स्थानिक लोकप्रतिनिधींसाठी **राज्यव्यापी क्षमता-विकास कार्यक्रम** राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. सदर कार्यक्रम Maharashtra Institution for Transformation (MITRA) या संस्थेमार्फत राबविण्यात येईल.

२. क्षमता विकास कार्यक्रमांतर्गत अ) जिल्हा कर्मयोगी २.० व ब) सरपंच संवाद हे दोन कार्यक्रम खालीलप्रमाणे राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे:-

अ) जिल्हा कर्मयोगी २.०: गाव, तालुका व जिल्हा प्रशासन बळकटीकरणासाठी क्षमता विकास:-

१) उद्दीष्ट :-

सेवा वितरणाशी थेट संबंधित अधिकाऱ्यांवर लक्ष केंद्रीत करून, स्थानिक प्रशासनातील शेवटच्या टप्प्यातील अधिकारी/कर्मचारी यांचे कौशल्य वृद्धिंगत करून स्थानिक प्रशासन मजबूत करणे. या प्रशिक्षण कार्यक्रमात पुढील बाबींवर भर देण्यात येईल -:

- जिल्ह्याशी संबंधित प्राथमिक माहिती एकत्रित करून सदर माहितीचे प्रभावी व्यवस्थापन व वापर करण्यासाठी जिल्हा प्रशासनाची क्षमता वाढविणे.
- जिल्ह्याचा GDP वाढविण्याकरिता सुक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग (Micro, Small & Medium Enterprises) (MSMEs), औद्योगिक युनिट्स, तसेच शेतकरी उत्पादक संघटना (Farmer Producer Organization) (FPOs) यांसारख्या कृषी-संबंधित आर्थिक घटकांना भेडसावणाऱ्या समस्यांचे सामूहिक निराकरण करण्यासाठी जिल्हास्तरीय क्षमतांचा विकास करणे.
- जिल्हा स्तरावर शासन-ते-व्यवसाय (Government-to-Business G2B) सेवांच्या कार्यक्षमतेत आणि वितरणात सुधारणा करणे.
- विविध विभागांमधील सहकार्य वाढवून डेटा संकलन, समन्वय आणि निर्णय प्रक्रियेमधील एकत्रितरीत्या कामकाजाला प्रोत्साहन देणे.

२) लाभार्थी :-

थेट लोकांमध्ये जाऊन काम करणारे अधिकारी (Frontline officials) उदा. कृषी अधिकारी, कनिष्ठ अभियंता व कार्यकारी अभियंता, ग्रामसेवक, तलाठी, कृषी सहाय्यक, बहुउद्देशीय आरोग्य कर्मचारी (MPWs), सिंचन कालवा निरीक्षक, जिल्हा व सहाय्यक सांख्यिकी अधिकारी तसेच सांख्यिकी निरीक्षक व अन्वेषक इत्यादी.

३) अंतर्भूत बाबी :-

- या उपक्रमात राज्यातील ३६ जिल्ह्यांमधील सुमारे ८५,००० अधिका-यांना प्रशिक्षण देण्यात येईल .
- या प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट खालील MahaSTRIDE Disbursement-Linked Indicators (DLIs) शी परिणाम क्षेत्र-१ अंतर्गत सुसंगत आहे.
  - i) DLI १ जिल्हा धोरणात्मक आराखडा (District Strategic Plan - DSP) शी संलग्न करून जिल्ह्यांच्या कार्यक्षमतेत सुधारणा करणे.
  - ii) DLI २ जिल्हास्तरीय निर्णयप्रक्रियेला सक्षम करण्यासाठी एकात्मिक भौगोलिक, सांख्यिकीय आणि आर्थिक डेटा प्रणाली तयार करणे.
- जिल्हास्तरावर AI-सक्षम सामायिक शिक्षण मॉडेल (Shared Learning Model - SLM) समाविष्ट करण्यात यावे. हे व्यासपीठ जिल्हा स्तरावरील अधिकाऱ्यांना त्यांच्या सामूहिक अनुभवांचे आदानप्रदान करण्यास, तसेच व्यवसाय आणि नागरिकांसाठी सेवा वितरणाशी संबंधित आव्हानांचे एकत्रितपणे निराकरण करण्यास सहाय्य करेल.

४) जिल्हा कर्मयोगी २.० करीता अंमलबजावणीचे वेळापत्रक परिशिष्ट-१ मध्ये नमूद केले आहे.

५) या कार्यक्रमाचे परिणाम खालील दोन प्रमुख निर्देशकांमार्फत ठरविण्यात येतील:

- I. सेवा परिणामकारकता गुणांकन (Service Effectiveness Score) :- नागरिकांना मिळणाऱ्या सुविधा सेवांची गुणवत्ता व प्रतिसादक्षमता
- II. माहिती संकलन सहभाग गुणांकन (Data Collection Engagement Score):- अधिकारी/ कर्मचारी प्रशासनासाठी सुधारित माहिती पद्धती कितपत आत्मसात व अंमलात आणतात.

६) संनियंत्रण समित्या :- जिल्हा कर्मयोगी २.० या कार्यक्रमाचे राज्यस्तर व जिल्हास्तरावर संनियंत्रण करण्याकरिता खालीलप्रमाणे समित्या गठीत करण्यात येत आहेत.

1) राज्यस्तरीय समिती :-

अ.क्र.	अधिकाऱ्यांचे पदनाम	पद
१.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी-(MITRA)	अध्यक्ष
२.	अ.मु.स./प्र.स./सचिव (सेवा), सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
३.	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, महसूल विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
४.	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, कृषी विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
५.	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
६.	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, उद्योग, ऊर्जा व कामगार (उद्योग) विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
७.	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
८.	सह मुख्य कार्यकारी अधिकारी -(MITRA)	सदस्य
९	विभागीय आयुक्त (सर्व)	सदस्य
१०.	सह सचिव, (MITRA)	सदस्य सचिव

II) जिल्हास्तरीय समिती:-

अ.क्र.	अधिकाऱ्यांचे पदनाम	पद
१.	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, ग्राम विकास विभाग	सह अध्यक्ष
३.	जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी, कृषी विभाग	सदस्य
४.	उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (साप्रवि), ग्राम विकास विभाग	सदस्य
५.	महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र, उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग	सदस्य
६.	अधिक्षक अभियंता, जलसंपदा विभाग	सदस्य
७.	अधिक्षक अभियंता, सार्वजनिक बांधकाम विभाग	सदस्य
८.	जिल्हा नियोजन अधिकारी	सदस्य
९.	निवासी उपजिल्हाधिकारी, महसूल विभाग	सदस्य सचिव

ब) सरपंच संवाद: महाराष्ट्रातील ३६ जिल्ह्यांतील सरपंचांच्या क्षमतांचा विकास :-

मिशन कर्मयोगी आणि ऑपरेशन महास्ट्राइड अंतर्गत व्यापक क्षमता बांधणी उपक्रमाचा एक भाग म्हणून, महाराष्ट्रातील सर्व सहा विभागांमध्ये सरपंच संवाद कार्यक्रम राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. भारतीय गुणवत्ता परिषदेच्या (QCI) नेतृत्वाखाली मित्रा आणि Village Social Transformation Foundation (VSTF) सोबत त्रिपक्षीय सामंजस्य करार झाला. हा कार्यक्रम संरचित, बहु-पद्धती प्रशिक्षण दृष्टिकोनाद्वारे निवडून आलेल्या गाव-स्तरीय प्रतिनिधींमध्ये नेतृत्व, प्रशासन आणि सेवा वितरण क्षमता निर्माण करण्यासाठी डिझाइन केला आहे.

१) उद्देश - ग्रामपातळीवरील निवडून आलेल्या प्रतिनिधींच्या माध्यमातून रचनात्मक आणि बहुआयामी प्रशिक्षण उपक्रमाद्वारे नेतृत्व, प्रशासन व सेवा वितरण क्षमता विकसित करणे

२) प्रशिक्षण विषय - या उपक्रमांतर्गत खालील विषयाबाबतचे प्रशिक्षण दिले जाईल:-

- आर्थिक स्वायत्तता व संसाधन Mapping
- राज्य शासनाच्या योजना राबविणे
- ग्रामपंचायतीसाठी visioning (दूरदृष्टीपणा)
- महिला नेत्यांचे सक्षमीकरण
- Key Capacity Gap Identification
- विविध गटांसाठी समावेशक व सुसंगत प्रशिक्षण

३) प्रशिक्षण माध्यम - e-learning, तज्ञ-नेतृत्वातील Webinars आणि संवादात्मक व्यासपीठे (उदा. संवाद ते समाधान - शंका निरसन सुविधा उपलब्ध करणे), इन-अॅप प्रशिक्षण (In-App), आभासी सत्रे (Virtual Sessions) आणि प्रत्यक्ष अनुभवात्मक कार्यशाळा (Onsite Experiential Workshop), इत्यादी.

४) सरपंच संवाद कार्यक्रमाकरिता अंमलबजावणीचे वेळापत्रक परिशिष्ट-२ मध्ये नमूद केले आहे.

५) नियंत्रण :-सदर कार्यक्रमाचे नियंत्रण MITRA संस्थेमार्फत करण्यात येईल.

३. अंमलबजावणी करणारी यंत्रणा -:

हा कार्यक्रम ग्रामविकास व पंचायत राज विभाग आणि सामान्य प्रशासन विभाग यांच्या सहकार्याने, MahaSTRIDE ऑपरेशन्स अंतर्गत MITRA या संस्थेमार्फत राबविण्यात येईल.

४. सदर कार्यक्रमाचे लक्ष्य, अपेक्षित खर्च व खर्च करणाऱ्या यंत्रणा खालील प्रमाणे राहतील:-

अ) जिल्हा कर्मयोगी २.०:-

- लक्ष्य (Target) - ८५,००० प्रशिक्षणार्थी
- अपेक्षित खर्च - प्रति प्रशिक्षणार्थी ₹५०० ते ₹६५०
- अंदाजित खर्च - रु. ५.५२ कोटी.
- हा खर्च GeM पोर्टल वर Price discovery प्रक्रियेद्वारे निश्चित केला जाईल, तसेच याच पोर्टलद्वारे expert behavioral training agency (नॉलेज पार्टनर) निविदा प्रक्रियेद्वारे निवडली जाईल.
- AI-सक्षम सामायिक शिक्षण मॉडेल (Shared Learning Model (SLM):- जिल्हा पातळीवर या मॉडेलच्या अंमलबजावणीसाठी (प्रति प्रशिक्षणार्थी ₹४००x ८५,०००=) रु.३.४० कोटी इतका अंदाजित खर्च अपेक्षित आहे.
- एकूण खर्च (रु.५.५२+३.४ कोटी)= रु.८.९२ कोटी

सदर खर्च जागतिक बँक सहाय्यित महाराष्ट्र जिल्हास्तरीय विकासास चालना देण्यासाठी संस्थात्मक क्षमता सक्षमीकरण प्रकल्प (Maharashtra Strengthening Institutional Capabilities in District for Enabling Growth Project-MahaSTRIDE) अंतर्गत करण्यात येईल.

ब) सरपंच संवाद:-

- लक्ष्य (Target) - अंदाजे २०,००० सरपंच
- या कार्यक्रमासाठी होणारा खर्च खालीलप्रमाणे आहे -

घटक	युनिट खर्च (₹)	एकूण खर्च (₹)
विभागनिहाय तीन महिन्यांचा प्रत्यक्ष प्रशिक्षण आराखडा (६ प्रशिक्षण सत्रे, प्रत्येकी १८० सहभागीसह)	रु.३,४५,०००/-	रु.२०,७०,०००/-
सरपंच संवाद मोबाईल ॲप्लिकेशनवर ई-लर्निंग मॉड्युल्सची निर्मिती	रु.१,३५,०००/-	रु.१६,२०,०००/-
सोलापूरसाठी तीन महिन्यांचा “लीडरशिप फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन पुरस्कार आणि ऑनलाईन प्रशिक्षण सत्रे”	रु.१,५०,०००/-	रु.४,५०,०००/-
दर पंधरा दिवसांनी वेबिनार्स (संवाद से समाधान) - १२ महिन्यांसाठी	रु.६५,०००/-	रु.७,८०,०००/-
एकूण अपेक्षित खर्च		रु.४९,२०,०००/-

सदर खर्च क्वालिटी कौन्सिल ऑफ इंडिया (QCI) यांच्यामार्फत करण्यात येईल.

५. सदर शासन निर्णय ग्रामविकास व पंचायतराज विभाग, अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक - ०१/आस्था-१५, दिनांक १७/११/२०२५ अन्वये, नियोजन विभाग, अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक- ५७८, दिनांक ०३/१२/२०२५ अन्वये व वित्त विभाग, अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक -७३०/व्यय-४, दिनांक ४/१२/२०२५ अन्वये, दिलेल्या सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२६०१०७१५२६२८९६०७ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने सांक्षातिक करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(निता शिंदे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- (१) मा.राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मुंबई,
- (२) मा.सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- (३) मा. अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- (४) मा.विरोधी पक्षनेता, विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- (५) मा. उप सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- (६) मा.उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- (७) सर्व सन्माननीय सदस्य, विधानपरिषद/ विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- (८) मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- (९) मा. उप मुख्यमंत्री (नगरविकास विभाग) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- (१०) मा.उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- (११) सर्व मा.मंत्री/राज्यमंत्री महोदय यांचे खाजगी सचिव,
- (१२) मुख्य सचिव यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१३) अ.मु.स.(सेवा), सामान्य प्रशासन विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१४) अ.मु.स., वित्त विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१५) अ.मु.स., महसूल व वन विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१६) अ.मु.स., कृषी व पदुम विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१७) अ.मु.स., जलसंपदा विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१८) अ.मु.स., सार्वजनिक बांधकाम विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (१९) प्र.स., ग्राम विकास व पंचायत राज विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (२०) सचिव, नियोजन विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (२१) सचिव, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- (२२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन (मित्र), मुंबई,
- (२३) सर्व जिल्हाधिकारी,
- (२४) निवड नस्ती (सामान्य प्रशासन विभाग/कार्यासन-प्रशि-४).

परिशिष्ट १

Implementation Timeline for Zilla Karmayogi 2.0

Phase	Activity	Timeline	Lead Responsibility
Stage 1: Research	Field research in sample districts (Solapur, Dharashiv) and other morphologies	Month 1	MITRA + Appointed Agency
	Cognitive ethnography, dipstick survey, data behavior survey, effectiveness research	Month 1	Appointed Agency
Stage 2: Design & Development	Design of 2-day Core Program and 5-day Master Trainer Program	Month 2	Appointed Agency
	Development of Continuous Improvement App	Month 2	Appointed Agency
	Setup of PedGog™ Platform and Trainer/Participant Apps	Month 2	Appointed Agency
Stage 3: Capacity Building & Deployment	Master Trainer Capacity Building (per district)	Months 3–4	MITRA + Appointed Agency
	Deployment of 2-day Core Program across districts	Months 4–6	District Administration + Field Coordinators
	Field audits and flashpoint resolution	Months 4–6	Field Coordinators of the Appointed Agency
	Rollout across all 36 districts	Months 6–9	MITRA + District Teams
Stage 4: Sustainability	Post-rollout reinforcement via Continuous Improvement App	Months 10–15	Appointed Agency + District Teams
Impact Assessment	Service Effectiveness Score & Data Collection Engagement Score tracking	Ongoing from Month 6	MITRA + Evaluation Partners
Stage 5: AI-supported Shared Learning Model (SLM)	Delivery of the final AI model that shall be used by officials across all districts to identify best practices in case of challenges	Ongoing (State owned)	Appointed agency + MITRA

परिशिष्ट २

Implementation Timeline for Sarpanch Samvaad for the first 3 months

Phase	Activity	Timeline	Lead Responsibility
Phase 1	Onboarding and training of Sarpanches in Nashik and Konkan	Month 1	QCI, RDD, VSTF, and MITRA
Phase 2	Onboarding and training of Sarpanches in Pune and Aurangabad	Month 2	QCI, RDD, VSTF, and MITRA
Phase 3	Onboarding and training of Sarpanches in Amravati and Nagpur	Month 3	QCI, RDD, VSTF, and MITRA